

LUND UNIVERSITY

Reflektioner om nya och saknade nyckelpersoner i kriminalpolitiken

Wegerstad, Linnea

Published in:
Teori och politik - straffrätt i omvandling

2022

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wegerstad, L. (2022). Reflektioner om nya och saknade nyckelpersoner i kriminalpolitiken. I A. Anderberg, D. Martinsson, & E. Svensson (Red.), *Teori och politik - straffrätt i omvandling* (s. 315-332). lustus förlag.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

iustus

Teori och politik

STRAFFRÄTT I OMVANDLING

*Red. Andreas Anderberg,
Dennis Martinsson & Erik Svensson*

TEORI OCH POLITIK

– straffrätt i omvandling

RED. ANDREAS ANDERBERG,
DENNIS MARTINSSON & ERIK SVENSSON

§
iUSTUS
FÖRLAG

© Författarna och Iustus Förlag AB, Uppsala 2022
Upplaga 1:1
ISBN 978-91-7737-200-4
Produktion: eddy.se ab, Visby 2022
Omslagsbild: Politics in an Oyster House. Richard Caton Woodville (1848)
Omslag: John Persson
Förlagets adress: Box 1994, 751 49 Uppsala
Telefon: 018-65 03 30
Webbadress: www.iustus.se, e-post: kundtjanst@iustus.se
Printed by Eurographic Group, Denmark 2022

Innehåll

Förord 7

Gustaf Almkvist

Straffvärdebedömningar vid flerfaldig brottslighet 9

Andreas Anderberg

Åt var och en sitt. Straffbestämmelse, straffskärpningsgrund eller både och? 39

Tova Bennet

En spaning om skuld 63

Jakob Hellström

Nyklassicismens fall 87

Axel Holmgren

Om villkorlig frigivning och tidens vindar 115

Miriam Ingesson

Schrödingers brott – om orsakande i teori och tillämpning 139

Marie Kagrell

Sexuella vilseledanden 171

Ivar Lavett

Terroristattentat och vansinnesdåd 211

Dennis Martinsson

Trender och tendenser i den samtida straffrättsanvändningen – sett genom åtgärder mot terroristrelaterad och gängrelaterad brottslighet 233

Innehåll

Maria Rasmussen

Gradindelning av brott – särskilt om skuldfaktorers betydelse 271

Erik Svensson

Teori, politik och straffrättslig självförståelse 285

Linnea Wegerstad

Reflektioner om nya och saknade nyckelpersoner i kriminalpolitiken 315

Författarpresentation 333

Linnea Wegerstad

Reflektioner om nya och saknade nyckelpersoner i kriminalpolitiken

Sammanfattning

I en artikel har Per Ole Träskman diskuterat i vilken utsträckning brottslingen, brottsoffret eller ”jag själv” – det allmänna rättsmedvetandet – bör ges inflytande över kriminalpolitiken.¹ Inspirerad av frågan om kriminalpolitikens nyckelperson riktar jag i den här texten blicken mot två andra aktörer: rättsvetaren och polisen. Först konstaterar jag att rättsvetarens minskade inflytande över kriminalpolitiska frågor är en del av den utveckling som brukar kallas för straffrättspopulism. Därefter argumenterar jag för att straffrättsvetenskaplig forskning om kriminalisering kan göras mer relevant om den utgår från en bred och interdisciplinär syn på kriminalisering. Mot bakgrund av detta väcker jag till sist frågan om inte polisen har fått axla rollen som kriminalpolitikens nyckelaktör.

Inledning

Titeln på den här antologin är *Teori och politik – straffrätt i omvandling*. Straffrätten är synnerligen i omvandling om vi ser till de utredningar och promemorior som har sänts på remiss till de juridiska institutionerna de senaste åren. Straffskärpningar av befintliga brott har införts, möjligheten att använda straffprocessuella tvångsmedel har utvidgats och det har införts kriminaliseringar på områden som tidigare inte varit föremål för

¹ Träskman, 2008–09.

straffrättslig reglering.² Straffrätten är i omvandling också på ett annat sätt. Det pågår ett generationsskifte vid universiteten och två framträdande personer vad gäller straffrätt och kriminalpolitik finns inte längre med oss: Per Ole Träskman och Madeleine Leijonhufvud. De intog ibland olika ståndpunkter i kriminaliseringsfrågor; Leijonhufvud förespråkade en utökad kriminalisering på sexualbrottens område,³ medan Träskman ofta ifrågasatte lagstiftarens iver att ta till kriminalisering som lösning.⁴ I artikeln *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller ”jag” själv?* beskriver Träskman den kriminalpolitiska debatten som straffixerad populism, och att målsättningen för kriminalpolitiken inte längre är rationell brottskontroll utan att brottsligheten ska bekämpas.⁵ Träskman menar att det är dags att reflektera över vad en reglerad brottskontroll – minimera de sociala kostnaderna av brott och fördela dem på ett rättvist sätt – skulle innebära, samt vem som bör tilldelas rollen som nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller ”jag” själv, i meningen en av dem som formar det allmänna rättsmedvetandet.

Träskman anser att vi bör bjuda motstånd mot en kriminalpolitik som är alltför fokuserad på straffrättsliga lösningar.⁶ Faktorer som har betydelse för brottslighetens utveckling kan inte påverkas genom straffrättsliga beslut och därför är möjligheten att straffa bort brottsligheten mycket begränsad. Men en allt starkare uppfattning om att straffrätten ska lösa samhällsliga problem leder till en förenklad populistisk inställning och en övertro till betydelsen av kriminalisering och skärpta straff. Om straffrätten endast är legitim om den kan presteras brottsprevention, och den saknar möjlighet att faktiskt åstadkomma detta, kan det leda till en ond cirkel – om man tror att strängare straff ger mindre brottslig-

² Tham visar att sedan 1990-talet fram till 2017 har strafflagstiftningen utvidgats, se Tham, 2018, s. 81–84. För perioden 2018 till och med april 2020, se Thörnmo, 2020. Se även Regeringskansliet, 2021, ”34-punktsprogrammet: regeringens åtgärder mot gängkriminaliteten.” Regeringskansliet, uppdaterad 2021-10-20: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/ett-tryggare-sverige/34-punktsprogrammet-regeringens-atgarder-mot-gangkriminaliteten/> (2021-11-12), för en beskrivning av reformer som genomförts inom ramen för det så kallade 34-punktsprogrammet. Se också Martinsson i denna bok.

³ För en översikt, se Andersson, 2020. Se även exempelvis Leijonhufvud, 2008.

⁴ Se exempelvis Träskman, 2009; Träskman, 2011; Träskman, 2019.

⁵ Träskman, 2008–09.

⁶ Träskman, 2008–09, s. 513.

het, är receptet mer av samma slag.⁷ Träskman landar i slutsatsen att kriminalpolitikens nyckelperson är jag själv som en del av det kollektiv som utgör allmänheten.

Det problem som Träskman beskrev för drygt tio år sedan har inte på något sätt minskat i betydelse. Kritik mot straffrättslig repression som lösning på sociala problem är idag också inspirerad av sociala rättviserörelser i USA, såsom Black Lives Matter.⁸ Bland feministiska forskare och aktivister pågår en diskussion om i vilken utsträckning kriminalisering och straff bör användas för att bekämpa sexualiserat våld.⁹ I den här artikeln reflekterar jag kring frågan om kriminalpolitikens nyckelperson. Först konstaterar jag att rättsvetarens roll inte (längre) är självklar i kriminalpolitiska samtal och lagstiftningsarbete rörande kriminalisering. Därefter argumenterar jag för att straffrättsvetarens forskning i frågor om kriminalisering kan göras mer relevant om den utgår från en bred syn på kriminalisering och uppmärksammar maktdimensioner i samtiden. Till sist väcker jag frågan om inte polisen har fått axla rollen som kriminalpolitikens nyckelperson, och vad det kan innebära för straffrättsvetenskapen.

Rättsvetaren i kriminalpolitiken

Vem som är kriminalpolitikens nyckelperson behandlas av Träskman främst som en normativ fråga: det är allmänheten som *bör* vara nyckelaktör. Frågan kan också ställas empiriskt: vilken aktör *är* central för att driva kriminalpolitiska frågor? Även om kriminalpolitiken måste ses som sammanflätad med socio-ekonomiska, institutionella och diskursiva förändringar i samhället, säger det något om samtiden vilka aktörer som är mer eller mindre tongivande.¹⁰ Att rättsvetaren inte behandlas särskilt i Träskmans artikel kan därför ses som ett tecken i tiden. En gemensam nämnare i hur den kriminalpolitiska utvecklingen brukar beskrivas, såväl

⁷ Träskman, 2008–09, s. 514, som hänvisar till Jareborg, 1995.

⁸ Parsa & Nafstad, 2020a; Parsa & Nafstad, 2020b.

⁹ I Sverige, se Katzin, 2018 och Aliko, 2019. Internationellt, se exempelvis Bernstein, 2012; Gotell, 2015; Tapia Tapia, 2018; Davis, 2020; Terwiel, 2020.

¹⁰ Exempel på beskrivningar som framhåller komplexitet i fråga om detta: Andersson & Nilsson, 2017, s. 20–28; Garland, 2001; Vegh Weis, 2017.

i Sverige som i USA, Storbritannien och Australien, är att experterna har fått minskat inflytande. Tham beskriver det som en utveckling från expert till politiker, där experterna ses som behövliga men på politikernas villkor.¹¹ Pratt menar att populistisk straffrätt präglas av sunt förnuft-argument och anti-intellektualism, och att anekdotiska, personliga erfarenheter av brott används i argumentation i stället för forskning och statistik.¹² Garland beskriver att den nya kontrollkulturen innebar att ett nytt förhållande uppstod mellan politiker, allmänheten och experter, på så sätt att politiker är mer styrande, experter har mindre inflytande och den allmänna opinionen är referenspunkten när olika strategier övervägs.¹³ Om experten har blivit perifer i en diskurs som sätter brottslingen, brotts-offret och allmänheten i fokus kan det alltså ses som symptomatiskt att rättsvetaren inte har potential att vara kriminalpolitikens nyckelperson. Samtidigt engagerar sig straffrättsvetare i kriminalpolitiska diskussioner.¹⁴ Även som experter i statliga utredningar och som remissinstanser bjuder straffrättsvetare på invändningar mot kriminalisering och straffskärpning.

Det kan dock vara svårt för rättsvetaren att på remisstadiet bidra på ett substantiellt sätt i fråga om kriminalisering, vilket jag menar beror på att direktiven redan är inriktade mot straffrättsliga lösningar. Gängbrottsutredningens betänkande är ett exempel på när straffrättarens remissuppdrag inte ges så mycket mer utrymme än att konstatera det som Träskman gör – att brottsligheten i ringa utsträckning kan straffas bort.¹⁵ I kommittédirektivet beskrivs problemet med att ”unga, särskilt i utsatta områden, löper ökad risk att involveras i kriminalitet eller utnyttjas i kriminella sammanhang”.¹⁶ Utredaren får dock inte i uppgift att utreda vilka åtgärder som skulle kunna vara lämpliga, istället är det förutbestämt att utredningen ska ge förslag om ”hur det *straffrättsliga regelverket* kan ändras för att åstadkomma en skärpt *straffrättslig reaktion* mot dem som

¹¹ Tham, 2018, s. 75–79. Se även Andersson & Nilsson, 2017, s. 164–166.

¹² Pratt, 2007, s. 17.

¹³ Garland, 2001, s. 172.

¹⁴ Se exempelvis Martinsson & Anderberg, 2017–18; Martinsson & Bennet, 2018; Martinsson, 2017.

¹⁵ SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk. Betänkande av gängbrottsutredningen. Ett annat exempel är SOU 2021:43 Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar. Betänkande av 2020 års sexualbrottsutredning.

¹⁶ SOU 2021:68, s. 515 (bilaga 1 kommittédirektiv).

involverar unga personer i kriminalitet”.¹⁷ Det uppstår en diskrepans mellan å ena sidan hur problemet beskrivs i utredningen, och å andra sidan kriminalisering som lösning. Av utredningen framgår att riskhöjande faktorer för unga att involveras i kriminalitet bland annat är att de inte har klarat av skolan, att de inte ser någon framtid i det konventionella samhället, liksom ”svag familjeanknytning, utanförskap, segregation, upplevelser av diskriminering samt fattigdom”.¹⁸ Även bostadsområdets fysiska miljö och trångboddhet nämns liksom närheten till synlig kriminalitet och kriminella förebilder. Rekryteringsprocessen beskrivs som att det inte sker någon direkt rekrytering, utan att de unga ”på ett nästan omärkligt sätt kommit att involveras i en kriminell miljö”, och att umgänge med brottsaktiva vänner efter hand övergår i eget deltagande.¹⁹ I problembeskrivningen anges inte frånvaron av kriminalisering som en faktor av betydelse, och därmed blir det tydligt att andra åtgärder ligger närmare till hands än kriminalisering. Men utredningens uppdrag är begränsat till just detta och följaktligen föreslås ett nytt brott som ska benämnas främjande av ungdomsbrottslighet.²⁰

Om man menar att många faktorer som har betydelse för brottslighetens utveckling inte i någon större utsträckning påverkas genom straffrättsliga beslut, samtidigt som de konkreta politiska åtgärderna begränsas till sådana, är det svårt för rättsvetaren att utvärdera motiven för eller mot kriminalisering. Visserligen skulle straffrättsvetarens uppgift kunna begränsa sig till att kommentera hur kriminaliseringen passar in i straffrättssystematiken, vilket gängbrottsutredningen är tydliga med att det är så uppdraget uppfattas.²¹ Jag menar dock att en för kriminalpolitiken relevant straffrättsvetenskap också behöver analysera motiven för de förslag som ska granskas: Finns det rationella skäl för kriminaliseringen? Vilka andra alternativ har övervägts? Även om experternas minskade betydelse i kriminalpolitiken beror på omständigheter som ligger utanför vår kontroll, såsom komplexa förändringar av samhällets organisering,

¹⁷ SOU 2021:68, s. 523, mina kursiveringar.

¹⁸ SOU 2021:68, s. 89.

¹⁹ SOU 2021:68, s. 90.

²⁰ SOU 2021:68, s. 35.

²¹ SOU 2021:68, kap. 7.6.

finns skäl att reflektera över på vilket sätt straffrättsvetenskapen låter sig göras aktuell i samtidens kriminalpolitiska landskap.

En aspekt är hur straffrättsvetaren i kriminalpolitiken förhåller sig till gränsdragningar såsom politik/juridik, värdering/objektivitet. Wenander framhåller att remissvar inte ska vara någon plattform för allmänt tyckande, men att rättsvetaren bör kunna komma med konstruktiv kritik mot förslag, utan att kunna anklagas för politisk aktivism.²² Frågan har problematiserats av Leijonhufvud, som menar att rättsvetaren bör framhålla de värderingar som straffrättsliga omdömen grundar sig på och inte dölja sina åsikter, värdeomdömen och politiska ställningstaganden i termer av objektiva fakta.²³ Som exempel använder Leijonhufvud påföljdsreformen 1989, vilken förenklat uttryckt innebar att behandlingsideologin övergavs till förmån för den nyklassiska principen om straff efter förtjänst och att gärningen, snarare än individen, ska vara bestämmande för straffet. Leijonhufvud menar att Nils Jareborgs teoribygge fick stort inflytande över reformen,²⁴ och är kritisk till att det presenterades som en sanning, en högre form av kunskap som åstadkommits genom straffrättsvetenskaplig forskning.²⁵ I stället menar Leijonhufvud att vad som är lämpligt eller olämpligt i ett straffsystem – såsom hur straffet bör bestämmas – inte kan vara annat än uttryck för värderingar, även om dessa värderingar kan och bör underbyggas av fakta. Kvinnofridsutredningen anges som ett exempel på att en lagreform tydligare kan motiveras utifrån underbyggda värdeomdömen – i det fallet att brottsoffret bör ha en starkare ställning – vilket alltså inte är fråga om en objektiv och vetenskapligt bevisad sanning utan ett värdeomdöme.²⁶

En fråga som uppstår är om den straffrättsvetenskapliga forskningen om kriminalisering är utformad på ett sätt som möjliggör konstruktiv kritik och välgrundade, normativa ställningstaganden. Kan en bredare syn på kriminalisering, som inkluderar frågor om makt och ideologi göra straffrättsvetenskapen mer relevant i samtiden?

²² Wenander, 2020, s. 43.

²³ Leijonhufvud, 2000.

²⁴ Jareborg var expert i Fängelsestraffkommittén som avlämnade betänkandet SOU 1986:13–15 Påföljd för brott.

²⁵ Leijonhufvud, 2000, s. 426.

²⁶ Leijonhufvud, 2000, s. 427. SOU 1995:60.

Att forska om kriminalisering

Frågan om kriminalisering adresseras i olika forskningsfält med skilda utgångspunkter. För straffrättarens interaktion med kriminalpolitiken kan man förenklat man tala om två infallsvinklar. Det ena är det rättsfilosofiska, eller straffrättsteoretiska/analytiska, som syftar till att definiera straffrättens gränser och att systematisera legitima och rationella skäl för kriminalisering.²⁷ Det andra är kriminologifältet, som placerar in brottsbekämpning i samhällets socioekonomiska strukturer, eller som visar hur kriminalisering (re)producerar ojämlikheter utifrån exempelvis etnicitet, medborgarstatus, klass och kön.²⁸ En gemensam nämnare kan sägas vara en kritisk hållning gentemot bestraffning som lösning på sociala problem och mot överkriminalisering. Inom straffrättsvetenskapen kommer detta till uttryck i principen om ultima ratio och andra sätt att skapa gränser för användandet av straffrätten, såsom ”harm principle” eller läran om skyddsintressen.²⁹

Nicola Lacey menar att vi behöver en multidisciplinär forskningsagenda för att tolka och förstå samtidens tal om överkriminalisering och utvecklingen mot hårdare tag.³⁰ Enligt Lacey har vi varken de teoretiska redskap som behövs, eller tillräckligt med empirisk kunskap, för att egentligen kunna påstå att kriminaliseringar har ökat de senaste decennierna.³¹ Påståendet kan tyckas märkligt utifrån min beskrivning i inledningen. Men straffskärpningar och nykriminaliseringar behöver inte nödvändigtvis leda till ökad repression i praktiken, och när vi talar om utvecklingen behöver vi ha ett historiskt perspektiv – vilka perioder jämför vi med?³² För att kunna förstå samtiden och uttala oss om den normativt, behöver kriminalisering således förstås som ett socialt och politiskt fenomen grundat inte bara i rätten, kriminologi eller filosofi, utan också i historia, sociologi och statsvetenskap. Enligt Lacey omfattar begreppet kriminalisering de antaganden, ideologier och intressen

²⁷ Se exempelvis, Lernestedt, 2003; Simester & von Hirsch, 2011; Asp, Ulväng & Jareborg, 2013, kap. 1.4.

²⁸ Se exempelvis, Mathiesen, 1988; Wacquant, 2009; Garland, 2001; Vegh Weis, 2017.

²⁹ Jareborg, 2005; Lernestedt, 2003.

³⁰ Lacey, 2013; Lacey, 2009.

³¹ Lacey, 2009, s. 941–942.

³² Landström, 2011, har visat på förhållandet mellan kriminalisering och åtalsregler.

som ligger till grund för eller på olika sätt påverkar olika reformer på straffrättens område.³³ Men också vad som påverkar människors beslut att anmäla eller att inte anmäla brott, och de antaganden och intressen som underbygger polisens arbete och åklagares beslutsfattande. I kriminalisering inkluderar Lacey även de antaganden och intressen som kommer till uttryck i straffrättsdoktrinen och strafflagstiftningens gränsdragningar, liksom i den dömande praktiken. Även kriminalvården och dess tjänstemäns praxis inom straffsystemet; betydelsen av sociala attityder och de ekonomiska kostnaderna, effekter för individen av straff. Listan kan göras längre. Jag vill särskilt nämna forskning om alternativa sätt att hantera överträdelser i mellanmännsliga relationer, såväl medling som informella vägar, liksom mer eller mindre formellt organiserade brottsförebyggande samarbeten. Denna syn på kriminalisering handlar i korthet om att sätta det enskilda brottet i ett samhälleligt sammanhang. Som konkret exempel kan anges att det nya brottet människoexploatering måste förstås mot bakgrund av förändrade villkor på arbetsmarknaden och i relation till arbetsrätten.³⁴

Jag har i ett annat sammanhang argumenterat för att en vid uppfattning om kriminalisering är viktig när straffrättsvetaren tar utgångspunkt i ett samhälleligt problem, snarare än i en befintlig paragraf, straffrättslig princip eller lagförslag.³⁵ I det arbetet behandlade jag frågan om kriminalisering av sexuella trakasserier. Om sexuella trakasserier förstås som ett uttryck för könsojämlikhet, och kampen mot fenomenet som en del av en social rättviserörelse, behöver frågan om kriminalisering se till effekterna i vid mening. Finns det principiella, abolitionistiska skäl att som social rättviserörelse motverka straffrättslig expansion, till exempel på grund av att vissa grupper av kvinnor varken skulle kunna eller vilja vända sig till polisen? I vilken utsträckning är problemet relaterat till utsatthet på arbetsmarknaden och fattigdom? Bör staten i stället för kriminalisering stötta de åtgärder som kvinnor redan vidtar för att undvika utsatthet? Samtidigt ska inte bortses från straffrättens expressiva funktion, det vill

³³ Lacey, 2009, s. 942. Se även Duff, 2018, s. 40–49.

³⁴ Sjödin, 2020.

³⁵ Wegerstad, 2021.

säga det politiska budskapet att beteendet inte är önskvärt i samhället. Konsekvenserna av att inte kriminalisera bör också vägas in.³⁶

Man får nog säga att detta inte vore något nytt för Träskman, som ofta har satt straffrättslig expansion i ett samhälleligt, historiskt och politiskt perspektiv. Jag vill dock framhålla att straffrättsvetenskapen kan behöva förankras mer explicit i interdisciplinära forskningsprojekt. Det är särskilt angeläget när det handlar om att tydliggöra de värderingar som straffrättsvetaren utgår från i sin forskning och i remissyttranden. Ett exempel är att ställa frågan vad det innebär att ”jag själv” utnämns till kriminalpolitikens nyckelperson, eller med Träskmans ord: ”Det är oss som kriminalpolitiken och straffpolitiken i grunden handlar om”.³⁷ Träskman menar att på frågan varför straffrättssystemet finns är svaret för den enskilde att det behövs för att det kan göra tillvaron lite drägligare: jag kan förvänta mig att straffrättssystemet höjer min livskvalitet, att det ger mig en viss trygghet och att det säkrar mina friheter, rättigheter och personliga integritet.³⁸ Detta ”oss” och ”jag” förtjänar att undersökas närmare, särskilt som allmänheten är en central figur i den politiska strömning som brukar kallas för populism.³⁹ Populism används ofta nedsättande och är både svårdefinierat och brett.⁴⁰ ”Ingen vill vara populist. Alla vill vara en vän av folket.”, förtydligar Hellström och Lennhag, och konstaterar att det är svårt att kategorisera partier, rörelser eller samhällsfenomen som populistiska eller inte, men att helt centralt i diskussionen om populism är att ”fixera betydelsen av demokratins suveräna subjekt, det vill säga folket” och att populism således är ett uttryck för kampen om folket.⁴¹

Kan den samtida kriminalpolitiken förstås i termer av kampen om folket? Det finns en parallell mellan å ena sidan populismens motsatspar ”vanligt folk” och ”etablissemang”, och å andra sidan det ”det allmänna rättsmedvetandet” och straffrättsvetenskapen. I en analys av den populistiska radikalhögern definierar Mudde populism som en tunn ideolog, som ”bygger på föreställningen att samhället är uppdelat i två homogena och antagonistiska grupper, ’det rena folket’ mot ’den korrupta eliten’,

³⁶ Burman, 2011, s. 291.

³⁷ Träskman, 2008–09, s. 514.

³⁸ Träskman, 2008–09, s. 510.

³⁹ Se även Martinsson i denna bok.

⁴⁰ Wennerhag, 2010, s. 12.

⁴¹ Hellström & Lennhag, 2010, s. 84–85.

och som gör gällande att politiken borde vara ett uttryck för *la volonté générale*, det vill säga allmänviljan.⁴² Vad som ska läggas in i begreppet ”det allmänna rättsmedvetandet” och vilken betydelse det ska ges i lagstiftningssammanhang har problematiserats av flera rättsvetare.⁴³ Här vill jag endast kort peka på att detta ”jag” bör förstås i termer av konflikt och intressemotsättningar, för att vara relevant i kriminalpolitiken.⁴⁴ Om vi använder detta att tillvaron kan bli lite drägligare som en måttstock, måste också utforskas på vilket sätt straffrättsliga åtgärder kan göra livet drägligare för vissa grupper i samhället, men mindre drägligt för andra. Kampen om folket – det allmänna rättsmedvetandet – handlar om vem som inkluderas i folket och vem som exkluderas, och på vilka grunder. Vid frågor om nya beteenden ska kriminaliseras eller om redan kriminaliserade beteenden bör kvarstå, bör således föreställningen om en enhetlig allmänvilja brytas för att synliggöra de olika intressen, maktdynamiker, ojämlikheter, effekter och kostnader för olika grupper i samhället som står på spel. Vem får ett drägligare liv och vem får ett sämre liv? En sådan frågeställning förutsätter en interdisciplinär forskningssyn på kriminalisering. Att ifrågasätta allmänviljans homogenitet kan också peka på vägar ut ur det postpolitiska tillstånd som enligt Andersson och Nilsson präglar samtida kriminalpolitik.⁴⁵

Har polisen blivit kriminalpolitikens nyckelperson?

Vem är kriminalpolitikens nyckelperson idag? Ett ordentligt svar – om det över huvud taget går att empiriskt peka ut *en* nyckelaktör – behöver naturligtvis underbyggas utförligare, men låt mig avslutningsvis ge några exempel som visar på behovet av att i framtiden fokusera på polisens betydelse i kriminalpolitiken. Andersson och Nilsson skriver att ”poli-

⁴² Mudde, 2010, s. 97 kursiv i original.

⁴³ Anderberg, 2020; Träskman, 2015; Frøseth, Gröning och Wandall, 2016.

⁴⁴ Wandall, 2016, problematiserar kulturella skillnader i samhället. Se även Burman, 2011, och hennes förslag om att betrakta gärningsperson och brottsoffer som subjekspositioner i straffrätten.

⁴⁵ Andersson & Nilsson, 2017, s. 213–226.

sen har kommit att framställas som en av samhällets absolut viktigaste brottspreventiva resurser.⁴⁶ Från att polisen fram till 1970-talet varit frånvarande i kriminalpolitiken utgör den nu navet i brottspreventionen. Detta ska bland annat förstås mot bakgrund av att sedan dess har brottsprevention kommit att präglas av uppfattningen om att brott kan förebyggas genom ökad kontroll, att brottsprevention har utvidgats till att omfatta brottsbekämpning och att den offentliga sektorns verksamhet har gått från att vara regelstyrd till att vara målstyrd.⁴⁷

Att polisen inte bara uppfattas som navet i brottsprevention, utan framstår som en helt central kriminalpolitisk aktör, blir tydligt om vi återigen tar gängbrottsutredningens betänkande som exempel. I betänkandets problembeskrivning hänvisas i hög grad till Polismyndighetens rapporter.⁴⁸ Här kan även nämnas att det är polismyndigheten som sedan 2014 gör lägesbilder över utsatta områden, som sedan används i regeringens styrning av Polismyndigheten.⁴⁹ Polisens revidering av listan över vilka områden som ska anses som socialt utsatta aktualiserar kriminalpolitiska diskussioner. En relaterad aspekt är att polisiära ingripanden som lösning på samhällsproblem utgör en underförstådd premiss i direktiv om straffskärpning och kriminalisering. Återigen kan gängbrottsutredningens förslag om att kriminalisera rekrytering av unga till brottslig verksamhet få illustrera. Om vi utgår från att ett syfte med kriminaliseringen är att den ska tillämpas, är en förutsättning att polisiära ingripanden sker. Detta är en underförstådd premiss i den meningen att det inte diskuteras om det är möjligt att polisiärt ingripa mot detta, eller vilka konsekvenser sådana ingripanden kan leda till i vid mening.

Andra indikatorer på att polisen har blivit kriminalpolitikens nyckelaktör har mer att göra med polisens roll i samhället i vidare mening. Andersson och Nilsson menar att frågan om antalet poliser dominerade valet 2006, och att under 00-talet ökade polisens anslag i budgeten med

⁴⁶ Andersson & Nilsson, 2017, s. 253.

⁴⁷ Andersson & Nilsson, 2017, s. 253–266.

⁴⁸ SOU 2021:68, kap. 3. Det hänvisas även till rapporter från Brottsförebyggande rådet (Brå), men i liten utsträckning till annan forskning. En av de refererade Brå-rapporterna bygger på intervjuer med poliser, se Brå Rapport 2016:12, Kriminella nätverk och grupperingar.

⁴⁹ Justitiedepartementet, 2020, Regleringsbrev för budgetåret 2021 avseende Polismyndigheten, Regleringsbeslut 2020-12-17 II:9.

41 procent.⁵⁰ I år annonserade regeringen att den genomför en historisk satsning på Polismyndigheten: antalet anställda ska öka med 10 000 fram till och med 2024 och Polismyndighetens budget ökar med 8,3 miljarder i förhållande till 2018.⁵¹ Ett annat exempel är att förtroendet för polisen är högt och ökar. Enligt NTU uppger drygt 52 procent av befolkningen ett stort förtroende för rättsväsendet som helhet, men andelen är högre (58 procent) vad gäller förtroende för polisens sätt att bedriva sitt arbete.⁵² Från 2017 har det skett en ökning med 16 procentenheter av andelen som har stort förtroende för polisens sätt att bedriva sitt arbete, och enligt rapporten har andelen med stort förtroende ökat till en nivå som 2021 är den högsta hittills.⁵³ Till sist bör också populärkulturens bidrag till att forma kriminalpolitikens nyckelperson nämnas. Det kan verka uttjatat att nämna den våg av "true crime" som präglar innehållet i drama, poddar och dokumentärer, men ett faktum är att nästan 2,4 miljoner personer har sett första avsnittet av SVT:s serie "Tunna blå linjen", i vilken vi får följa några Malmöpolisers vardag: "Aldrig någonsin har en dramaserie haft ett sådant genomslag på SVT Play" uppger SVT.⁵⁴

Mot den här bakgrunden framstår det som centralt för straffrättsvetaren att undersöka vidare om polisen utgör kriminalpolitikens nyckelaktör och, i så fall, om det bör vara så. Träskmans fråga om kriminalpolitikens nyckelperson kan, förutom att förstås både normativt och empiriskt, som jag nämnde i inledningen, också förstås som en fråga om vilken aktör straffrättsvetaren riktar forskningsintresset mot eller utgår ifrån i sin forskning.

Om vi är intresserade av kriminaliseringens gränser är Polismyndighetens prioriteringar och arbetssätt centrala. Exempelvis, i ett pågående forskningsprojekt studerar jag polisanmälda gärningar som har rubricerats som sexuellt ofredande. Sexuellt ofredande är, om man läser lagtexten, en kriminalisering som lämnar relativt stort utrymme för skönsmässiga bedömningar. En beskrivning av gällande rätt ger intryck av att många

⁵⁰ Andersson & Nilsson, 2017, s. 262–263.

⁵¹ Regeringskansliet, 2021, "Fortsatt satsning på Polisen", uppdaterad 2021-09-20: <https://regeringen.se/regeringens-politik/ett-tryggare-sverige/miljardsatsning-pa-polisen/2021-11-14>).

⁵² Brå Rapport 2021:11, 231.

⁵³ Brå Rapport 2021:11, 238.

⁵⁴ TT, 2021.

olika typer av handlingar och beteenden kan utgöra sexuellt ofredande, och avgörande är vad som tolkas in i rekvisitet ”ägnat att kränka en persons sexuella integritet”.⁵⁵ Att studera domstolspraxis ger en något mer konkret bild av var brottets gränser går.⁵⁶ Bilden av kriminaliseringens gränser blir dock tydligare när vi undersöker i vilka typer av situationer som förundersökningen läggs ner på ett tidigt stadium och i vilka situationer utredningsresurser tillsätts för att hitta en misstänkt eller samla in bevisning. Det blir då möjligt att svara på vilka typer av sexuellt kränkande beteenden som de facto är kriminaliserade och i vilken utsträckning kriminalisering påverkas av faktorer hänförliga till de inblandade personerna, plats och tidpunkt.

När det gäller införandet av nya brott kan straffrättsforskningen bidra med att uppmärksamma vad det innebär i fråga om polisen befogenhet att ingripa i situationer som tidigare inte har omfattats av dess arbetsuppgifter.⁵⁷ Straffskärpningar kan, avsiktligen eller oavsiktligen från lagstiftarens sida, innebära att möjligheten att använda straffprocessuella tvångsmedel ökar. Att undersöka effekter i samhället av detta framstår som särskilt viktigt i en samtid där rasifierade unga män beskriver att de ofta stoppas av polisen.⁵⁸ Ett exempel på att en kriminaliserings räckvidd är beroende av på vilka platser polisen agerar är narkotikabrott. En rapport från Brå visar, bland annat, ett tydligt positivt samband mellan stadsdelsområdets medelinkomst och *självdeklarerat bruk* bland ungdomar.⁵⁹ Det innebär att andelen som provat narkotika tenderar att vara högre i stadsdelsområden med en högre medelinkomst och vice versa. Sambandet ser dock omvänt ut vad gäller ungdomar som *misstänks för eget bruk* av narkotika. Bland ungdomar som bor i områden med låg medelinkomst tenderar en större andel att misstänkas för eget bruk av narkotika än i de områden som har en hög medelinkomst. Brå:s analys visar att omkring hälften av ungdomarna som misstänks lämnar positiva prov – 57 % pojkar och 48 % av flickorna. Eftersom narkotikabrott är ett typiskt spanings- och ingripandebrott blir polisens prioriteringar avgörande för räckvidden av

⁵⁵ Brottsbalken (1962:700) 6 kap. 10 §.

⁵⁶ Wegerstad, 2015, kap. 7.

⁵⁷ Duff, 2018, s. 24.

⁵⁸ Solhjell m.fl., 2019.

⁵⁹ Brå kortanalys 2/2018.

brottet eget bruk av narkotika, och kriminaliseringen görs beroende av i vilket område som narkotikaanvändaren bor i.⁶⁰

Laceys förslag om en multidisciplinär forskningsagenda innebär att många aktörer, institutioner, grupper och individer bör inkluderas i analyser av kriminalisering. De exempel som jag har gett på varför det är relevant att lägga särskilt fokus på polisens betydelse för kriminalisering utgör bidrag till en diskussion om hur straffrättsvetenskapliga projekt som undersöker kriminalisering kan utformas.

Saknade nyckelpersoner

Straffrättsvetarens relation till kriminalpolitiken är på sätt och vis motsägelsefull. Samtidigt som det kan konstateras att straffrätten sällan är (ensam) lösning på de problem som beskrivs i samtiden, så är aktiviteten på det straffrättspolitiska området också det som ger straffrättaren arbete: som expert i utredningar, som remissinstans, som medverkande i debatt. Det ger viss känsla av aktualitet och meningsfullhet att delta i detta arbete, men då det innebär att reagera på någon annans förslag finns en risk att straffrättaren intar rollen som en nejsägare som konserverar det rådande. När jag diskuterade kriminalpolitik med Träskman i en paneldebatt under den nordiska straffrättsworkshopen i Lund 2018, beskrev han straffrätten som en planta som inte får växa sig för vild. Låt mig avslutningsvis fortsätta med den metaforen. För att tukta (och möjligen utplåna) plantan behöver vi kunskap om vilken jordmån den trivs i, dess rotsystem, vilken näring den behöver för att växa och hur den sprider sig. Vill vi begränsa dess tillväxt, behöver vi göra något annat än att kapa varje ny gren bara för att den är ny. Vi behöver nog också ha en vision om hur växten bör se ut, vilka grenar som bör kapas och vilka som bör vara kvar. I fråga om detta är Träskman och Leijonhufvud saknade nyckelpersoner såväl i straffrättsvetenskapen som i en kriminalpolitik i omvandling.

⁶⁰ Narkotikastrafflagen (1968:64) 1 § första stycket p. 6.

Litteratur

- Aliki, Silas, 'Det våras för fängelsefeminismen', *Kontext*, uppdaterad 2019-03-08, <https://www.kontextpress.se/> (2021-11-15).
- Anderberg, Andreas, 'Det allmänna rättsmedvetandet och några svenska förarbeten på straffrättens område 2008–2018', *Nordisk Tidsskrift för Kriminalvetenskap*, 2020, nr 3, s. 251–267.
- Andersson, Robert & Roddy Nilsson, *Svensk kriminalpolitik*, 2017.
- Andersson, Ulrika, 'Tyra Madeleine Leijonhufvud', Svenskt kvinnobiografiskt lexikon, uppdaterad 2020-12-15, www.skbl.se/sv/artikel/MadeleineLeijonhufvud (2021-11-12).
- Asp, Petter, Magnus Ulväng & Nils Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., 2013.
- Bernstein, Elizabeth, 'Carceral Politics as Gender Justice? The "Traffic in Women" and Neoliberal Circuits of Crime, Sex, and Rights', *Theory and Society*, 2012, vol. 41, nr 3, s. 233–259.
- Brottsförebyggande rådet, Rapport 2016:12 *Kriminella nätverk och grupperingar*.
- Brottsförebyggande rådet, Kortanalys 2/2018 *Narkotikaanvändning och misstanke om eget bruk bland ungdomar i Stockholm*.
- Brottsförebyggande rådet, Rapport 2021:11 *Nationella trygghetsundersökningen 2021. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*.
- Burman, Monica, 'Brottsoffer i straffrätten', i, Lernestedt, Claes & Tham, Henrik (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, 2011, s. 279–298.
- Davis, Angela Y, 'Struggle, Solidarity, and Social Change', i, Chandra, Giti & Erlingsdóttir, Irma (red.), *The Routledge Handbook of the Politics of the #MeToo Movement*, 2020, kap. 1.
- Duff, R. A., *The Realm of Criminal Law*, 2018.
- Froseth, Anne Marie, Linda Gröning & Rasmus Heugh Wandall (red.), *Rettsfølelsen i strafferettssystemet: perspektiver fra teori og praksis*, 2016.
- Garland, David, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, 2001.
- Gotell, Lise, 'Reassessing the Place of Criminal Law Reform in the Struggle against Sexual Violence', i, Powell, Anastasia, Nicola Henry & Asher Flynn (red.), *Rape Justice: Beyond the Criminal Law*, 2015, s. 53–71.
- Hellström, Anders & Lennhag, Mi, 'Folkets vänner', *Fronesis*, 2010, nr 34, s. 7.
- Jareborg, Nils, 'Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik', i, Victor, Dag (red.), *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, 1995, s. 19–37.
- Jareborg, Nils, 'Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio)', *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2004–2005, vol. 2, nr 2, s. 521–534.

- Katzin, Mirjam, 'Feminismen i ett förrättsligt landskap', *Bang*, 2018, nr 3.
- Lacey, Nicola, 'Historicising Criminalisation: Conceptual and Empirical Issues', *The Modern Law Review*, 2009, vol. 72, nr 6, s. 936–960.
- Lacey, Nicola, 'The Rule of Law and the Political Economy of Criminalisation: An Agenda for Research', *Punishment & Society*, 2013, vol. 15, nr. 4, s. 349–366.
- Landström, Lena. *Åklagaren som grindvakt: En rättsvetenskaplig studie av åklagarens befogenheter vid utredning och åtal av brott*, 2011.
- Leijonhufvud, Madeleine, 'Legal Science and Criminal Policy', *Scandinavian Studies in Law*, 2000, vol. 40, s. 421–429.
- Leijonhufvud, Madeleine, *Samtyckesutredningen: Lagskydd för den sexuella integriteten*, 2008.
- Lernestedt, Claes. *Kriminalisering. Problem och principer*, 2003.
- Martinsson, Dennis, 'Hårdare och längre straff är inte svaret', *Svenska dagbladet*, 2017-02-05.
- Martinsson, Dennis & Anderberg, Andreas. 'Hårdare tag i valårets tecken. Ett kritiskt inlägg om den senaste tidens straffrättspolitik', *Juridisk Tidskrift*, 2017–18, nr 4, s. 921–938.
- Martinsson, Dennis & Bennet, Tova, 'Motivet till hårdare straff tycks vara hämnd', *Svenska dagbladet*, 2018-12-29.
- Mathiesen, Thomas, *Kan fängelset försvaras?*, 1988.
- Mudde, Cas, 'Den populistiska radikalhögern. En patologisk normalitet', *Fronesis*, 2010, nr 34, s. 14.
- Parsa, Amin & Nafstad, Ida, 'Aktuella frågor: Alternativet till dagens rasistiska polisarbete: nedmontera polisen!', 2020a, *Sydsvenskan*, 2020-07-18, <https://www.sydsvenskan.se/2020-07-18/alternativet-till-dagens-rasistiska-polisarbete-nedmontera-polisen> (2021-11-13).
- Parsa, Amin & Nafstad, Ida, 'Vi vill inte avskaffa polisen – utan omfördela resurserna', 2020b, *Aftonbladet*, 2020-07-23, <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/70EPOv/vi-vill-inte-avskaffa-polisen-utan-omfordela-resurserna> (2021-11-13).
- Pratt, John. *Penal Populism*, 2007.
- Simester, A. P. & von Hirsch, Andreas, *Crimes, Harms, and Wrongs. On the Principles of Criminalisation*, 2011.
- Sjödin, Erik, 'Människoexploatering – en analys av ett straffbuds förhållande till regleringen av arbetsmarknaden', *Juridisk Tidskrift*, 2019–20, nr 3, s. 696–716.
- Solhjell, Randi, Elsa Saarikkomäki, Mie Birk Haller, David Wästerfors, & Torsten Kolind. "We Are Seen as a Threat": Police Stops of Young Ethnic

- Minorities in the Nordic Countries', *Critical Criminology*, 2019, vol. 27, nr 2, s. 347–361.
- Tapia Tapia, Silvana, 'Feminism and Penal Expansion: The Role of Rights-Based Criminal Law in Post-Neoliberal Ecuador', *Feminist Legal Studies*, 2018, vol. 26, nr 3, s. 285–306.
- Terwiel, Anna, 'What Is Carceral Feminism?', *Political Theory*, 2020, vol. 48, nr 4, s. 421–442.
- Tham, Henrik. *Kriminalpolitik. Brott och straff i Sverige sedan 1965*, 2018.
- Thörnmo, Jacob, *Politiken och principerna. Den nuvarande kriminalpolitiken och dess förhållande till principer för kriminalisering*, Examensarbete, Lunds universitet, 2020.
- Träskman, Per Ole, 'Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?' *Juridisk Tidskrift*, 2008–09, nr 3, s. 497–515.
- Träskman, Per Ole, 'Sexuella och andra (farliga) förbindelser samt försök därtill. Legalitetsprincipen och köp av sexuella tjänster', i, Heuman, Lars, Leijonhufvud, Madeleine & Annika Norée (red.), *Festskrift till Suzanne Wennberg*, 2009, s. 383–410.
- Träskman, Per Ole, 'Hiv-smitta, sexuella handlingar och kriminalitet', i, Lindell-Frantz, Eva, Moberg, Krister, Nyström, Birgitta & Olsson, Katarina (red.), *Festskrift till Boel Flodgren*, 2011, s. 413–428.
- Träskman, Per Ole, 'Skapas det allmänna rättsmedvetandet av att vi är medvetna eller omedvetna?', *Svensk juristtidning*, 2015, häfte 5, s. 428–439.
- Träskman, Per Ole, 'Ett besvärligt kapitel', i, Samuelsson Kääntä, Jenny, Almkvist, Gustaf, Svensson, Erik, Skarhed, Anna & Holmqvist, Lena (red.), *Vänbok till Lena Holmqvist*, 2019, s. 329–344.
- TT, 'Miljonpublik för "Tunna blå linjen"', *Göteborgsposten*, 2021-03-18.
- Vegh Weis, Valeria, *Marxism and Criminology: A History of Criminal Selectivity*, 2017.
- Wacquant, Loïc J. D., *Prisons of Poverty*, 2009.
- Wandall, Rasmus Heugh, 'Det "almene" i den almene rettsfølelse – og legitimitet under tiltagende kulturel diversitet', i, Frøseth, Anne Marie, Gröning, Linda & Wandall, Rasmus Heugh (red.), *Rettsfølelsen i strafferettssystemet: perspektiver fra teori og praksis*, 2016, s. 74–98.
- Wegerstad, Linnea, *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar. Om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*, 2015.
- Wegerstad, Linnea, 'Theorising Sexual Harassment and Criminalisation in the Context of Sweden', *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*, 2021, vol. 9, nr 2, s. 61–81.

Wenander, Henrik, 'Universiteten och de juridiska fakulteterna som remissinstanser', *Svensk juristtidning*, 2020, häfte 1, s. 39–43.

Wennerhag, Magnus, 'Folkets röst', *Fronesis*, 2010, nr 34, s. 11.